

Василь Козьма, к. політ.н., докторант

*Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ,
Україна*

ОСОБИСТІСНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Vasil Kozma, PhD in Political science, ScD candidate

National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

PERSONAL MEASUREMENT OF UKRAINE'S POLITICAL HISTORY

The article attempts to address some important events of national history and to analyze the role of prominent people in these events. It should be noted that the definition and scientific substantiation of the phenomenon of "outstanding personality" have no common position now. In acknowledging this phenomenon it is important to consider that for a long time, the problem of eminent was viewed not only as a purely political issue, but also deeply philosophical, because each country has seen significant events that led to his characters. Therefore the leading trend for further research must be first of all getting rid of myths in political history of Ukraine, which will lead us to scientific knowledge and understanding of the place and role of prominent individuals in the landmark events of the past.

The attention is paid to the perception of significant events of the past by ordinary Ukrainian people. The basic features of historical memory about some famous personalities are briefly analyzed.

Key words: significant events, outstanding personalities, history, political history, historical memory.

Важливим механізмом значних історичних зрушень є політика, адже неможливо ігнорувати факт того, що саме політичні діячі, наділені владою, можуть кардинально змінювати звичний темп життя всього суспільства. «Бо коли звернемося до минулого, то виявимо, що держава була такою, якими були люди, що займали в ній найвище становище; і які б зміни не відбулися серед верховників, такі ж наставали і в народі»¹. Для того щоб серед великої кількості людей, що в свій час були наділені владою, виокремити справді видатних особистостей вітчизняної історії, маємо дійти до спільного знаменника. В даному випадку ми цілком поділяємо думку Жан-Жака Руссо, що таким знаменником можуть бути великі події, адже лише вони створюють великих людей². «В стране, где совершаются великие дела, и мысли и слова – велики; в рабстве человек умолкает, и это подтверждает сама же римская история позднейшего времени»³.

Великі справи – породжують великих людей. Дискусія навколо цього питання триває вже не одне століття, актуальною вона буде і в майбутньому. Характеризуючи стан наукової розробки окресленої проблематики варто відзначити, що починаючи з античних філософів Плутарха та Фулідда до мислителів пізніших епох: Августина, Макиавеллі, Монтеск'є, Гоббса, Руссо, Вольтера, Г'єте, Гегеля, Шопенгауера, Ніцше, Карлейля, Маркса, Енгельса, Поппера, Салінза та багатьох інших ця проблематика була і залишається предметом наукових досліджень. Долучимось і ми до цієї теми, зосередивши свою увагу на значущих подіях української історії й з'ясуємо яких великих особистостей породили вони адже об'єктами політичних уявлень в контексті історичної пам'яті є саме історичні події та особистості які мають певне позитивне чи негативне значення як для окремої людини так і для великих соціальних груп. Перш ніж приступити до конкретики потрібно спочатку вирішити декілька методологічних проблем, а саме: які події з вітчизняної історії варті того, щоб

¹ Цицерон, Марк Тулій. (1988). *Про державу; Про закони; Про природу богів*. Київ: Основи, 233.

² Руссо, Жан-Жак. (1969). *Трактати*. Москва: Издательство «Наука».

³ Гердер, Йоганн Готфрід. (1977). *Идеи к философии истории человечества*. Москва: Издательство «Наука», 417.

називатися великими і як відокремити реальний образ тієї чи іншої видатної історичної фігури від її міфологізованого двійника. Крім того існує ще одна важлива проблема пов'язана із трактуванням самого терміну «видатна особистість», однак, в цій публікації ми навмисно залишили розгляд цього питання поза увагою оскільки цю проблематику цілком можна визначити як окремий напрямок для подальших досліджень. Зазначимо лише, що в різноманітних підходах до розуміння цього феномену і сьогодні немає однастайності.

На перший погляд відповіді на поставлені вище проблемні питання давно відомі, адже здається достатньо відкрити будь-який підручник з української історії щоб прочитати про все велике та всіх достойних. Проте спробуємо подивитися на українську історію під іншим кутом.

Почнімо з визначення критеріїв оцінок тих подій які заведено називати великими. З дня свого народження людина пізнає світ шляхом порівнянь та зіставлення. Це в однаковій мірі стосується як фізіології так і моралі. Холодне-гаряче, темне-світле, велике-мале, добре-зле тощо. Ми з легкістю можемо сказати в які періоди свого життями були більш чи менш щасливими, назвати знакові події, що суттєво вплинули на наше життя, визначити причини наших невдач, оцінити власні здобутки та перемоги. Якщо знакові події торкнулися не лише нас, а й змінили долю інших людей – такі події вже отримують назву революційних, історичних чи великих. Саме такий критерій ми візьмемо за основу шукаючи серед безлічі різноманітних подій та явищ української історії саме ті події які суттєво позначились на долі мільйонів наших співвітчизників.

Зразу ж обмовимось, ми не будемо в цій публікації використовувати жодної хронологічної таблиці, оскільки будь-яка послідовність викладу історичного матеріалу змушує вибудовувати схему дослідження за причинно-наслідковим принципом, а це, у свою чергу повертає нас до системного викладу історичних подій. З цієї ж причини ми свідомо відмовились від аналітичного викладу матеріалу зосередивши головну увагу на доступності та простоті мови та думки. Радше ми скористаємось порадою мудрого Аристотеля який рекомендував всім хто бажає пізнавати, навчитися спочатку сумніватися, адже добре відомо, що історію пишуть люди, а людям властиво помилятися. Тому в даному випадку – підемо від зворотного і запитаємо у звичайних людей які великі події української історії вони знають і з якими людьми їх пов'язують. Забігаючи дещо наперед, зазначимо, що автор вже багато років поспіль (*понад вісім*) ставить подібні запитання перед студентською аудиторією, крім цього останнім часом були проведені цікаві соціологічні дослідження науковцями Інституту соціології НАН України, результати яких будуть наведені нижче.

За мету в цій публікації ми поставили собі з'ясувати кого українці вважають видатною історичною особою, а головню завдяки чому пам'ять про таких людей зберігається протягом багатьох років. Розгляньмо все це докладніше.

Отже, беззаперечне лідерство у всіх авторських опитуваннях та різноманітних соціологічних дослідженнях утримує легендарна особистість часів козацької вольниці, талановитий полководець і політик гетьман Богдан (Зиновій) Хмельницький з ім'ям якого тісно пов'язані історичні події, що отримали назву національно-визвольна війна українського народу 1648 – 1657 рр. Більш влучна назва тих подій, в нашому випадку, є назва Хмельниччина адже в одному словосполученні бачимо тісний зв'язок особистості гетьмана з тими подіями й навпаки. Повторимось, в цій публікації ми не ставили собі за мету з'ясувати суб'єктивну роль Хмельницького в тих історичних подіях. Безумовно ця роль величезна, проте це тема для дещо іншої розмови. В продовження нашої теми наведемо цікавий нюанс вибірковості людської пам'яті. Так на запитання ХТО – отримуємо конкретну відповідь – Богдан Хмельницький, а ось на запитання ЗА ЩО – починаються варіації. Так, щодо величч, знаковості тих подій ні в кого немає сумніву, проте щодо конкретики то варіанти відповідей різняться. Старше покоління вважає що саме акт так званого возз'єднання України з Росією є тією великою подією, молодь називає Хмельницького великим тому що йому за короткий проміжок часу вдалося закласти основи нової української державності, а це, поза сумнівом подія знакова. * *(Інші варіанти відповідей головню є результатом більш поглибленого вивчення історії). Наразі мусимо визнати, що сучасний історіографічний вектор дослідження життя та діяльності Богдана Хмельницького має виразне політологічне спрямування у річищі так званих «західної» або «східної» орієнтації наукових студій.

Список наступних прізвищ варіюється в залежності від віку респондентів та регіону проживання, однак в переважній більшості лідерами цих списків є одні й ті ж видатні особи вітчизняної історії. Для наочності наведемо результати недавнього соціологічного дослідження, що

було проведено вченими згаданого нами Інституту соціології. Так на запитання: «Кого з нижче перерахованих історичних діячів Ви оцінюєте найбільш позитивно?*

» наші співвітчизники відповіли: (Див. табл.1).¹

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Кого з нижче перерахованих історичних діячів Ви оцінюєте найбільш позитивно?*

»

	2015
Князь Ігор (Рюрикович)	5.9
Князь Володимир (Святославович)	17.8
Князь Ольгерд (Гедимінович)	1.3
Гетьман Б. Хмельницький	29.4
Гетьман І. Мазепа	9.5
Цар Петро I	10.9
Михайло Грушевський	21.4
Симон Петлюра	2.6
Володимир Ленін	3.8
Степан Бандера	12.2
Йосип Сталін	5.4
Леонід Брежнєв	13.2
Володимир Щербицький	2.7
Леонід Кравчук	3.3
Леонід Кучма	6.2
В'ячеслав Чорновіл	15.8
Віктор Ющенко	1.7
Віктор Януковича	3.1
Петро Порошенко	4.6
Нікого з них	9.0
Важко відповісти	13.5
Не відповіли	0.3

*Можливо було обирати кілька варіантів відповідей водночас.

Як би ми не ставились до того чи іншого історичного персонажа з наведеної вище таблиці маємо враховувати той факт, що навколо цих прізвищ свого часу оберталися найважливіші події історії України. Не секрет, що чим далі в минуле віддаляється від нас той чи інший історичний період, тим в більшій мірі діє механізм «вибірковості пам'яті» у відповідності до якого свідомість людини витісняє негативні події та факти й в своїх спогадах спирається лише на позитивні. Так повертаючись до фігури Богдана Хмельницького зазначимо, що ідеалізація його постаті у свідомості різних поколінь пов'язана в першу чергу з так званою історією «успіху». Кожен українець знаходить щось своє в цій непересічній особистості наділяючи її різноманітними епітетами: гетьман-визволитель, гетьман-герой, гетьман-державець і т.п. не вдаючись до критичного аналізу його дій та вчинків. Прикладом такої «вибірковості», а в даному випадку радше міфологізації є також пам'ять про київського князя Володимира, перед ім'ям якого заведено писати Великий. Мало хто з пересічних українців знає про деталі, далеко не святого життя цього історичного персонажа. Навіть серед науковців не припиняється дискусія щодо підстав його канонізації проте, з ім'ям цієї

¹ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін (2015). Київ: Ін-т соціології НАН України, Вип. 2(16), 645.

людини пов'язана одна велика подія – Хрещення Русі й хто знає, хто кого більше прославив: подія – князя чи князь – подію. З часом у свідомості нащадків закарбувався лише один міфологізований образ цієї особистості – князя-хрестителя. Як і у випадку з Хмельницьким спостерігаємо нерозривний зв'язок події з історичною фігурою. В цьому місці зробимо короткий відступ для важливої цитати: «Конечно, хорошо известно, что имена великих людей окружены не только фимиамом восторгов и лести, но часто и зловонным дыханием клеветы, а на расстоянии в .... тысячи .... лет не так просто отделить злославленный вымысел от не всегда приятного, но тем не менее истинного факта».¹ Що ж, з цим важко не погодитись.

Друге, почесне місце в симпатіях українців впевнено тримає ще одна знакова фігура української історії – Михайло Грушевський. Повернувшись з офіційного забуття його ім'я швидко згадалося в людській пам'яті знову ж таки завдяки тим доленосним подіям для мільйонів українців, що відбулися в Російській імперії після зречення царя. Саме йому доля доручила скористатися історичним шансом для створення нової незалежної української держави. Лише тепер, з плином часу, ми сучасники можемо вільно дискутувати чи скористався він цим шансом, чи мав альтернативу вибору і чи вдало було обрано місце та час. Очевидним є лише факт того, що нікого іншого рівного Грушевському в той історичний момент ми не бачимо. Велич його інтелекту вражає, проте цього виявилось недостатньо щоб в тому бурхливому політичному морі міцно тримати в руках штурвал щойно спущеного на воду державного судна. Величні хвилі тих подій легко могли підняти на саму вершину, але з такою ж легкістю могли скинути у страшну безодню. В доленосні моменти роль особистості у прийнятті вкрай важливих рішень зростає в рази.

Щодо знакових подій Новітньої історії України та відповідно видатних фігур, що були ними створені чи піднесені варто в першу чергу назвати події, що мали безпосередній стосунок до відновлення української незалежності у 1991 році. Як правило у своїх відповідях українці тісно пов'язують ті події з іменем Тараса Чорновола та Леоніда Кравчука. Правда прізвище Кравчука переважно згадується в контексті його посади – першого президента.

Названі вище події далеко не вичерпують всі великі, значущі, доленосні події української історії тим більше не всіх великих і достойних історичних осіб ми назвали, проте зупинимось на згаданій нами четвірці тим більше, що саме вони в переважній більшості відповідей посідають почесні авангардні позиції. Окремо варто сказати декілька слів про одну історичну фігуру з недалекого радянського минулого, оскільки у наведеній таблиці українці оцінили його діяльність навіть вище ніж розрекламовану, особливо останнім часом, постать Степана Бандери. Мова йде про Леоніда Брежнєва. Насправді нічого дивного в цьому немає. Зрозуміло, що ця фігура є знаковою лише для тих поколінь, які пам'ятають роки його правління і мали можливість порівняти своє життя до нього та після нього. Висока позитивна оцінка його діяльності серед респондентів пояснюється саме цим фактом. Жодної великої події, що возвеличила б ім'я Леоніда Брежнєва не було (*ведення радянських військ в Чехословаччину в 1968 році чи участь у збройному конфлікті на території Афганістану аж ніяк не можна назвати великими подіями які б прославили у віках ім'я дорогого Леоніда Ілліча*), проте у пам'яті мільйонів радянських людей період їхнього життя коли не вбивають голодом, не забирають майно, не відправляють до Сибіру, коли на мирні міста та села не падають бомби й т.п. вже було великою подією. Все це закарбувалося в людській свідомості одним дуже вагомим словом – стабільність. Саме цієї стабільності не вистачає багатьом з тих людей тепер.

Підбиваючи попередні підсумки, слід зазначити, що на перший погляд видається дивним, що у народу з тисячолітньою історією так мало своїх великих державних мужів, адже великих подій, про які йшла мова на початку цієї публікації було більше ніж достатньо. Виникає питання, де наші Вашингтони, Рузвельти, Бісмарки, Черчілі й т.д. Проте, тут варто застерегти себе від помилки й не порівнювати між собою великих людей. Так, насправді у нас не було фігур подібних Олександрю Великому, Ганнібалу чи Юлію Цезарю, проте українська історія, на щастя, не знає і власних Неронів, Грозних, Наполеонів, Гітлерів, Сталінів та інших історичних персон такого ж типу. Всі наші великі особистості залишилися в людській пам'яті завдяки тому, що намагалися щось зробити для свого народу, будували, а не руйнували. «Мы чтим тех, кто владеет умами силою своей правды, но не тех, кто путем насилия создает рабов; тех, кто познал вселенную, а не тех, кто ее обезобразил»². Доречною також в цьому місці буде думка відомого німецького мислителя Гердера:

¹ Утченко, Сергей Львович (1976). *Юлий Цезарь*. Москва: Издательство «Мысль», 44.

² Вольтер (1989). *Философские сочинения*. Москва: Издательство «Наука», 104.

«На морях дуют одни и те же ветры, а бури случаются реже, так и у людей, благой порядок природы в том, что созидателей рождается куда больше, чем разрушителей. В царстве животных божественный закон – в том, что львов и тигров не может быть столько же, сколько овец и голубей; и в истории столь же благое установление: число Навуходносоров и Камбизов, Александров и Сулл, Аттил и Чингиз-ханов куда меньше числа более кротких полководцев и монархов мирных и тихих. Для первых необходимы беспорядочные страсти и ложные задатки, вот почему являются они на земле не звездами, проливающими на землю свой мягкий свет, а ярко светящимися метеорами, и, как правило, требуются странные обстоятельства воспитания, ранняя привычка, что бывает весьма редко, жестокая политическая нужда – вот тогда взметнется над родом человеческим, как говорится, бич божий и карает людей»¹.

Переходячи до загальних висновків потрібно констатувати, що дослідження феномену «видатна особистість», як до речі й будь-якого іншого соціального явища, повинно мати конкретний історичний характер. У пізнанні цього феномену важливо враховувати, що починаючи з давніх часів, проблема пошуку достойних, великих, видатних фігур розглядалася не лише як суто політична проблема, а і як глибоко філософська, адже у кожного народу траплялися знакові події, що породжували своїх героїв, захисників, полководців, месій чи пророків. Зважаючи на це, провідним напрямом подальших наукових розробок на нашу думку, має стати в першу чергу реміфологізація політичної історії України, що дасть змогу на основі неупередженого наукового знання осмислити місце та роль видатних особистостей в знакових подіях минулого.

References:

---

1. Tsyseron, Mark Tulyi. (1988). *Pro derzhavu; Pro zakony; Pro pryrodu bohiv* [On the state, On the laws, On gods' nature]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].
2. Russo, Zhan-Zhak. (1969). *Traktaty* [The treatises]. Moscow: Izdatel'stvo «Nauka». [in Russian].
3. Gerder, Iogann Gotfrid. (1977). *Idei k filosofii istorii chelovechestva*. [The ideas to the history of humanity philosophy] Moscow: Izdatel'stvo «Nauka». [in Russian].
4. *Ukrayins'ke suspil'stvo: monitorynh sotsial'nykh zmin* [The Ukrainian Society: the monitoring of social changes] (2015). Kyiv: In-t sotsiologiyi NAN Ukrayiny, Vol. 2 (16). [in Ukrainian].
5. Utchenko, S.L. (1976). *Julij Cezar'* [Julius Caesar]. Moscow: Izdatel'stvo «Mysl'». [in Russian].
6. Vol'ter (1989). *Filosofskie sochinenija* [The Philosophical works]. Moscow: Izdatel'stvo «Nauka». [in Russian].

---

¹ Гердер, Иоганн Готфрид (1977). *Идеи к философии истории человечества*. Москва: Издательство «Наука», 433.